

С. О. КОРОЄД

СПРОЩЕННЯ СУДОВИХ ПРОЦЕДУР ЯК ОКРЕМИЙ НАПРЯМ ОПТИМІЗАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ УКРАЇНИ

Розглядаються теоретичні та практичні аспекти запровадження спрощених судових процедур у цивільному процесі України, які забезпечать оптимальний шлях досягнення цілей правосуддя з мінімізацією часу та матеріальних витрат через створення механізму прискореного судового розгляду, альтернативного наказному та заочному провадженню.

Ключові слова: правосуддя, цивільний процес, оптимізація, завдання цивільного судочинства, спрощення судових процедур, прискорені провадження.

Рассматриваются теоретические и практические аспекты внедрения упрощенных судебных процедур в гражданском процессе Украины, которые обеспечат оптимальный путь достижения целей правосудия с минимизацией времени и материальных затрат посредством создания механизма ускоренного судебного разбирательства, альтернативного приказному и заочному производству.

Ключевые слова: правосудие, гражданский процесс, оптимизация, задачи гражданского судопроизводства, упрощение судебных процедур, ускоренные производства.

It is researched theoretical and practical aspects of the implementation of simplified court procedures in civil proceedings in Ukraine, which will provide the best way to achieve goals of justice while minimizing the time and material costs by creating a mechanism for simplified judicial proceedings, alternative writ and default proceedings.

Key words: justice, civil procedure, optimization, problems of civil proceedings, simplification of judicial procedures, accelerated proceedings.

Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів (2006 р.) визнає, що справедливе судочинство та належний захист прав і свобод людини можливі лише за наявності досконалого процесуального законодавства.

Із набуттям чинності новим ЦПК (з 1 вересня 2005 р.) у цивільному судочинстві України з'явилися нові процесуальні інститути, покликані спростити та прискорити судовий розгляд цивільних справ у суді першої інстанції. Йдеться про інститути наказного провадження та заочного розгляду, які останнім часом розглядаються вченими-процесуалістами як напрями оптимізації цивільного судочинства за рахунок спрощення судових процедур.

Запровадження зазначених спрощених (прискорених) проваджень зумовлене передусім щорічним зростанням кількості звернень громадян до суду, що призвело до завантаженості судів і, як наслідок, негативно впливає на виконання останніми завдань цивільного судочинства та позначається на ефективності судового захисту порушених прав та законних інтересів суб'єктів цивільних правовідносин. Зазначені обставини зумовили необхідність пошуку нових спрощених та вдосконалення існуючих порядків вирішення справ, що має забезпечити належне виконання завдань цивільного судочинства, право кожного на швидке поновлення в правах, зеконотомити кошти і час суду та учасників процесу.

Питання оптимізації цивільного судочинства взагалі та запровадження проце-

дур прискороного розгляду справ та скороченого провадження зокрема, вдосконалення окремих процесуальних інститутів та механізмів тощо пов'язані з цивільною процесуальною формою захисту прав у цілому, окремі аспекти якої розглядалися в працях таких українських та російських учених-процесуалістів, як: В. В. Баранкова, В. І. Бобрик, С. С. Бичкова, С. В. Васильев, Є. В. Васковський, Н. А. Громошина, К. В. Гусаров, В. В. Комаров, Д. Д. Луспеник, Ю. В. Навроцька, П. І. Радченко, Н. О. Рассахатська, Н. Ю. Сакара, О. В. Слєпченко, В. І. Тертишніков, О. І. Угриновська, І. В. Удальцова, А. О. Ференс-Сороцький, С. Я. Фурса, К. А. Царегородцева, П. П. Шевчук, М. Й. Штефан, В. В. Ярков та ін. Але науковці продовжують обговорювати проблеми спрощення цивільного процесу, введення нових, більш ефективних процедур, які мають забезпечити нову якість судочинства¹.

При цьому варто брати до уваги, що неоднорідність цивільних справ (як за характером спору, так і за складністю), які підлягають розгляду і вирішенню в судах, має передбачати наявність різних шляхів досягнення цілей правосуддя, оптимальних (приспосованих) для тієї чи іншої категорії спорів.

Семирічний строк, що минув з часу запровадження наказного провадження та заочного розгляду, вже дає підстави зробити висновки про недостатню ефективність цих двох нових процесуальних інститутів та їх неможливість забезпечити повне виконання завдань цивільного судочинства відповідно до ст. 1 ЦПК. А відтак назріла необхідність пошуку та теоретичного обґрунтування нових шляхів спрощення та прискорення судових процедур розгляду і вирішення цивільних справ у межах єдиної цивільної процесуальної форми захисту прав, у тому числі й за рахунок диференціації судових процедур розгляду і вирішення певних категорій цивільних справ.

Розглядаючи питання спрощення судових процедур, варто виходити з того, що спрощення, як окремий напрям оптимізації цивільного судочинства, має бути спрямоване на найскоріше досягнення його завдань, визначених у ст. 1 ЦПК. А тому й процесуальний механізм розгляду і вирішення конкретної цивільної справи має включати також найкращі шляхи досягнення цілей і завдань правосуддя.

При цьому спрощення розгляду цивільних справ може виявлятися, зокрема, у спрощенні порядку їх порушення, підготовки до судового розгляду, судового розгляду, в установленні майнової межі для перегляду судових рішень у вищестоящій судовій інстанції тощо².

Концепція судово-правової реформи в Україні (1992 р.) основними принципами реформи проголошує: створення такого судочинства, яке максимально гарантувало б право на судовий захист; радикальне реформування матеріального і процесуального законодавства; диференціювання форм судочинства. Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів (2006 р.) визнає, що правила судочинства не повинні бути переобтяжені формальностями. Для забезпечення права особи на швидке поновлення своїх прав, особливо у нескладних справах, судову процедуру доцільно спростити там, де таке спрощення не порушуватиме інтересів сторін у справедливому вирішенні справи. При цьому встановлено, що особливості реалізації цих засад у кожному виді судочинства повинні бути зумовлені специфікою предмета судової справи і завданням суду в її вирішенні.

Отже, положення вищезазначених концепцій передбачили необхідність спрощення цивільного судочинства через диференціацію судових процедур, для чого

необхідним є врахування такого фактору, як складність справи та характер (специфіка) предмета спору.

При цьому необхідність запровадження спрощеного порядку судового розгляду цивільних справ зумовлюється процесуальною економією, скороченням часу розгляду «безспірних» або незначних за розміром вимог справ.

Отже, диференціація судових процедур, як напрям оптимізації цивільного судочинства, має зумовлюватись передусім специфікою предмета спору та складністю справи. Тобто під час розгляду конкретної справи і здійснення правосуддя в цілому слід максимально досягати мети цивільного судочинства з мінімізацією часу та матеріальних витрат, адже неоднорідність цивільних справ (як за характером спору, так і за складністю), які підлягають розгляду і вирішенню в судах, має передбачати наявність різних шляхів досягнення цілей правосуддя, оптимальних (приспосованих) для тієї чи іншої категорії справ.

Проте під час розгляду справи в порядку наказного провадження чи заочного розгляду такий фактор, як складність справи взагалі не враховується, крім того, під час заочного розгляду також не враховується характер предмета спору.

У зв'язку з цим спрощений та скорочений порядок розгляду і вирішення цивільних справ ми вважаємо за необхідне поширити на розгляд деяких категорій цивільних справ, зокрема справ про розірвання шлюбу, стягнення аліментів, стягнення заборгованості за житлово-комунальні послуги тощо. Як показує судова практика, зазначені цивільні справи належать до категорії легких, їх вирішення не потребує багато часу і зусиль, а фактичні обставини справи встановлюються на підставі очевидних письмових доказів та пояснень сторін (необхідність залучення у таких справах третіх осіб чи допит свідків зазвичай виключається). Тому, за рішенням судді з власної ініціативи або за клопотанням сторони, такі справи можуть розглядатися в прискореному провадженні без проведення судового засідання, але з можливою участю сторін у формі співбесіди.

Поряд із таким спрощеним порядком розгляду і вирішення деяких категорій цивільних справ перспективним для цивільного процесу України видається запровадження інституту прискореного судового розгляду, коли суд впрямі з власної ініціативи або за клопотанням сторони на будь-якому етапі стадії судового розгляду застосувати прискорений судовий розгляд і без виклику та/або заслуховування сторін негайно ухвалити рішення, якщо, наприклад: 1) позов буде явно обґрунтований; 2) позов буде явно необґрунтований; 3) наведено обставини, які свідчать про необхідність швидкого вирішення справи (розірвання шлюбу; стягнення аліментів на неповнолітніх дітей; поновлення на роботі працівника, звільненого в період тимчасової непрацездатності тощо). При цьому варто передбачити, якщо суд дійде висновку, що конкретна справа не настільки невідкладна, щоб застосувати спрощений судовий розгляд, або ж з'ясується, що виник спір про право, який не можна вирішити на підставі наявних матеріалів справи, суд скасовує ухвалу про застосування прискореного розгляду, а справу розглядає в загальнопозовному порядку.

Такий спрощений порядок розгляду і вирішення цивільних справ варто поширити на всі без винятку справи (незалежно від характеру спору, спірності, мало-значності предмета чи складності).

У юридичній літературі навіть висловлюється думка, що рішення має негайно ухвалюватись судом у спрощеному порядку також у випадку, якщо учасник процесу допустив серйозне зловживання процесуальними правами, яке потягло за

собою ущемлення або обмеження прав інших осіб або було поєднане з істотним затягуванням провадження у справі³.

Крім того, видається справедливим вирішення справи в спрощеному порядку не лише при неявці відповідача (як це має місце при ухваленні заочного рішення), а й при неявці позивача. На цьому наполягають і деякі вчені-процесуалісти. Так, наприклад, І. В. Уткіна відстоює точку зору про те, що варто передбачити можливість розгляду справ у заочному провадженні не лише у разі неявки відповідача, але й у разі неявки позивача, належним чином повідомленого про час і місце судового розгляду і який не з'явився з неповажних причин (аргументом такої пропозиції автор називає принцип рівності сторін: за порушення однакових процесуальних обов'язків санкції, які передбачені в законі для позивача і відповідача, не повинні бути різними)⁴. Ю. В. Навроцька також пропонує ухвалювати заочне рішення в разі неявки будь-якої зі сторін спору⁵.

В аспекті наведених пропозицій видається недоцільним подальше існування інституту заочного розгляду, під час якого суд з участю позивача проводить судові засідання в загальному порядку, досліджує докази, проводить судові дебати тощо лише з участю однієї сторони – позивача. Проте без участі відповідача і відсутності з його боку будь-яких заперечень проти позову немає сенсу проводити судові засідання з усіма етапами стадії судового розгляду, адже розгляд справи фактично зводиться до вивчення обставин справи на підставі доводів і доказів, наданих позивачем. У такому разі доцільним було б одразу ж ухвалювати рішення по суті спору після вислуховування думки позивача про можливість розгляду справи за відсутності відповідача.

Такий процесуальний порядок розгляду жодним чином не порушуватиме принципу диспозитивності й змагальності, оскільки позиція позивача викладатиметься в позовній заяві, яку він може змінити або відмовитись від позову в будь-який час до ухвалення рішення, а права відповідача забезпечуватимуться його повною інформованістю про позицію позивача, і у нього є право на подання заперечень і доказів та право на оскарження ухваленого проти нього судового рішення. Крім того, таке спрощення вдосконалить цивільну процесуальну форму захисту прав, жодним чином не вплинувши на якість, повноту і ефективність судового розгляду цивільної справи; інтересів сторін у справедливому вирішенні справи не торкнеться.

Як справедливо зауважує О. В. Слєпченко, завдяки спрощеним судовим процедурам забезпечується швидке та ефективне здійснення правосуддя, забезпечується оперативність судового захисту, суди позбавляються тих справ, які не потребують детальної процедури розгляду, усувається непотрібна тяганина⁶.

Отже, поряд з давно відомими процесуальними інститутами заочного розгляду і наказного провадження виникає об'єктивна необхідність пошуку нових спрощених (прискорених) судових процедур, які дозволили б судовим органам швидко вирішувати велику кількість справ, оперативно захищаючи порушені права суб'єктів цивільних правовідносин.

При цьому має йтися не про запровадження нових проваджень чи видів цивільного судочинства, а саме про прийняття правових норм, які регламентуватимуть особливості застосування правил позовного провадження цивільного процесу до окремих категорій цивільних справ, які визначатимуться в кожному конкретному випадку з урахуванням критеріїв складності справи та характеру спору.

Запропоновані нами напрями спрощення судових процедур мають стати тео-

ретичним підґрунтям для обґрунтування оптимального прискореного процесуального порядку розгляду і вирішення цивільних справ у судах та можуть стати предметом подальших наукових досліджень питань оптимізації цивільного судочинства в цілому з метою пошуку реальних шляхів виконання його завдань.

1. *Позовне провадження*: Монографія / В. В. Комаров, Д. Д. Луспеник, П. І. Радченко та ін. ; За ред. В. В. Комарова. – Х. : Право, 2011. – С. 11. **2.** *Слепченко Е. В.* Гражданское судопроизводство: проблемы единства и дифференциации. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2011. – С. 442. **3.** *Давидян С. Ю., Юдин А. В.* Ускоренное судебное разбирательство как средство противодействия злоупотреблению процессуальными правами // Правоведение. – 2007. – № 1. – С. 135. **4.** *Уткина И. В.* Заочное решение в гражданском процессе. – М., 2003. – С. 119-131. **5.** *Навроцька Ю. В.* Заочний розгляд справи в цивільному процесі України : Монографія. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – С. 156. **6.** *Слепченко Е. В.* Гражданское судопроизводство: проблемы единства и дифференциации. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2011. – С. 443.